

Healaidan

Autoetnografia pohjoissaamen oppimisesta ja kulttuurisesta tiedosta

Hanna Guttorm

Isä: ”Rakas lapseni, minäkin olen sinut...” Alkaessani kirjoittaa tätä artikkelia saamen kielen oppimisesta ja ei-oppimisesta, ymmärrän yhtäkkiä, että lause voisi jatkua ”...aina rakastanut”. Minäkin olen sinut aina rakastanut. Tässä artikkelissa kirjoitan rakkauskirjeen reilu kymmenen vuotta sitten kuolleelle isälleni ja kurkistan myös isän vuosikymmeniä sitten pitämiin saamenkielisiin aamuhartauksiin, joiden kulttuurisista terveisistä olen päässyt osingolle vasta aikuisena pohjoissaamea opittuani. Rakkaudesta isään, pohjoissaameen ja Saamenmaahan kirjoitan.

Láidehus – Johdanto

Isän lause jäi kesken vuosikausia sitten hänen vaskulaariseen dementiaan ja vahaan lääkitykseen vajoamisensa takia. Isän ollessa tajunnan rajamailla olin juuri sanonut rakastavani häntä. Olen kehittyneet siihen vuosien varrella mielessäni

erilaisia jatkoja, mutta vasta nyt ymmärrän yhtäkkiä, että se voisi jatkua ”...aina rakastanut”. Minäkin olen sinut aina rakastanut. Pohjoissaamessa sijamuodot akkusatiivi ja genetiivi taipuvat samalla tavalla, joka vastaa suomessa jo mainittujen lisäksi myös partitiivia. Sinun, sinut, sinua. Ei isä tainnut koskaan käyt-

tää partitiivia suomessakaan.

Vuonna 2019 vietettiin YK:n julistamaa alkuperäiskansojen kielten vuotta (UNESCO 2016), minkä tavoitteena oli kiinnittää yleistä huomiota alkuperäiskansojen kielten kriittiseen tilanteeseen ja kiireelliseen tarpeeseen suojella, elvyttää ja edistää alkuperäiskansojen

kieliä kansallisilla ja kansainvälisillä tasoilla. Kuten Tatiana Degai (2019) huhtikuussa 2019 esitti YK:n Alkuperäiskansojen pysyvän foorumin (*UN Permanent Forum on Indigenous Rights*) sivutapahtumassa, vietämme tai olisi syytä viettää alkuperäiskansojen kielten vuosisataa, koska elvyttämiseen ei yksi vuosi riitä ja koska alkuperäiskansojen kielissä on kätkeytyneenä tietoa, joka on myös ilmastokriisin aikana erityisen merkityksellistä. Saamen kieliä on yhä elossa yhdeksän ja monella niistä opetetaan myös kouluissa Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa (esim. Aikio-Puoskari 2009). Kielienelvytyksessä erityisesti Suomessa on edistytty merkittävästi viime vuosikymmenien aikana, vaikka paljon on vielä haasteitakin (ks. mm. Sarivaara & Keskitalo 2015; Olthuis ym. 2013; Pasanen 2015; Rasmussen 2013).

Tässä artikkelissa kuvaan omaa saamen kielen oppimaan tulemisen prosessiani ja sitä, millaisia yhteiskunnallisia tapahtumakulkuja henkilökohtaiseen elämänhistoriaan kietoutuu. Minulle pohjoissaame on aikuise-
na opittu isäni äidinkieli, jota kutsun elvytetyksi isänkieleksi. Äidinkieleni, äitini kieli, kun yhä sananmukaisestikin on suomi. Charles Wright Mills (2015) kuvaa henkilökohtais-yhteiskuntatieteellistä lähestymistapaa näin:

Muista, että yhteiskuntatieteellisten ongelmien riittävän muotoilun täytyy sisältää sekä henkilökohtaiset huolenaiheet että yhteiskunnalliset kysymykset, sekä yksilön elämäkerran että yhteiskunnan historian – ja koko niiden mutkikkaiden yhteyksien kirjon. Yksilön elämä ja yhteiskunnan rakentaminen tapahtuvat tässä kirjossa. Siinä on myös sosiologisen mielikuvituksen mahdollisuus vaikuttaa nykyiseen elämän laatuun. (Mills 2015, 258.)

Kutsun kirjoittamisen ja tutkimisen tapaan postkvalitatiiviseksi ja poststruktuuristiseksi autoetnografiaksi (esim. Pelias 2004; Denzin 2006; Adams & Holman Jones 2015; Gannon 2006; Gale & Wyatt 2009). Minulle poststruktuuristinen autoetnografia on omalta liikkeelliseltä paikalta kirjoittamista, omien kokemusten ja elämäntapahtumien sekä niiden diskurssien ja käytäntöjen kanssa kirjoittamista, joiden keskellä elämme (ks. myös H. Guttorm 2014). Tietäminen – tämä ihmisten tietämiseksi nimetty maailman kuvaamisen, ymmärtämisen ja esittämisen tapa – sitoutuu kieleen, kulttuuriin, yhteisöllisiin yhdessä elämisen tapoihin ja niiden vuosituhantiseen muokkautumiseen ja tulemiseen, sekä asioiden esittämiseen tietyllä tavalla. Postkvalitatiivisessa tutkimuksessa ei enää pyritä paljastamaan tai tietämään, vaan tunnistamaan tutkijan osallistumisen tutkimaansa ilmiöön, ilmiön tuotta-

minen ja rakentaminen sitä tutkittaessa. Luopuminen positivistisista ja fenomenologisista oletuksista, observaation, representaation tai objektiivisuuden mahdollisuuksista sekä kielen, ihmisen ja materiaalisen maailman erottamattomuus mahdollistavat toisintekemisen ja toisintietämisen (ks. esim. Lather & St. Pierre 2013; Koro-Ljungberg 2016). Inspiroidun myös Rosi Braidottin (2013) nomadisesta ja ei-lineaaraisesta kirjoittamisesta sekä alkuperäiskansaisesta kokonaisvaltaisesta ajattelusta, jossa tunnustetaan laajasti suhteisuus (esim. Wilson 2008; Kuokkanen 2009). Mary Longman (2014) nimittää aboriginaalista autoetnografiaa aboriginografiaksi, joka painottaa kirjoittamista aboriginaalin (alkuperäiskansan edustajan) näkökulmasta ja äänellä. Myös Bagele Chilisa (2016) painotti Saamelaisessa korkeakoulussa vieraillessaan, että jokaisella (alkuperäiskansalaisella) on tarina kerrottavanaan.

Dokumentoin siten ympärillä(ni) tapahtuvaa, minussa tai elämässä(ni) tapahtuvaa, joka ei kuitenkaan koskaan koske vain minua, tätä kirjoittajaa tässä. Teoreettisesti ja yhteiskuntatieteellisesti suuntautunut tutkijanmieleni ja jopa kehoon asettuneet, kehollistuneet, teoriat ja filosofiat saavat minut katsomaan tässä ja nyt, (minulle) tapahtuvia tapahtumisia osana yhteiskunnallisten, sosiaalisten

ja historiallisten mutkikkaiden yhteyksien kirjoja (ks. myös H. Guttorm 2014; vrt. Mills 2015 yllä). Norman Denzin (1997, 225, käänn. HG) kirjoittaa:

[T]ekstien tulisi aina palata kirjoittajaan itseän, joka läikkyy yli siihen maailmaan, jota kuvataan. Tämä kirjoittaja-itse edustaa tietynlaista ylimielisyyttä olematta silti röyhkeä tai kop-pava. Poeettinen itse haluaa yksinkertaisesti asettaa itsensä vaaraan ja ottaa riskejä.

Postkvalitatiivisessa autoetnografiasa tietämään tuleminen merkitsee siten usein, tai oikeammin useimmiten, eittietämään tulemistä. Asiat ja ilmiöt kietoutuvat aina jollain tavalla yhteen ja tieto ja kokemus tulee monesta lähteestä; erilaisista lähteistä tulevia tietoja tulisi-kin pitää samanarvoisina (Kuokkanen 2009, 45; Barad 2007). Karen Barad (2007) puhuu voimallisen/toiminnallisen leikkauksen (*agential cut*) tekemisestä tästä yhteenkietoutuneesta – tässä artikkelissa se olkoon kielen oppimise-ni prosessi.

Tieteellisen artikkelin kirjoittamisen tapahtuu aina myös akateemisten tieteen teon ja esittämisen pitkälle vaikiintuneissa diskursiivis-materiaalisissa käytännöissä. Meillä on käsitys tieteellisen artikkelin rakenteesta, johon myös tämän lehden kirjoittajaohjeissa viita-

taan: alussa kehoitetaan esittämään kysymys ja lopussa vastaus siihen. Mitä jos alussa olisikin toive uusista kysymyksistä kirjoittamisen lopulla? Poststruktuurialistisessa, usein myös feministisessä, tutkimuksessa viitataan usein Laurel Richardsoniin ja Elizabeth St. Pierreen (2005), jotka puhuvat kirjoittamisesta tutkimuksen metodina. Aloittaessani kirjoittamaan en vielä tiedä, mihin olen menossa tai tulossa.

Kirjoitan siis saamen kielen oppimisesta. Kirjoitan saamelaisena, joka on syntynyt Etelä-Suomessa ja oppinut isänsä äidinkielen, pohjoissaamen, vasta aikuisena. Saamen kielen oppimisesta tuntuisi luontevalta kirjoittaa saameksi – suostuminen kirjoittamaan suomeksi jotenkin häiritsee minua, vaikka olenhan kirjoittanut englanniksikin. Alkuperäiskansojen ja pienten kielten näkymättömyys tulee tässäkin uhkaavasti näkyväksi. Isän kanssa, isälle, voin kuitenkin kirjoittaa suomeksi, koska suomi oli kieli, jolla loppuun asti kommunikoimme, siitä huolimatta, että olin oppinut hie-man saamea.

Yhtenä tehtävänäni tässä artikkelissa on etsiä ja kokeilla luovaa tieteellisen kirjoittamisen tapaa. Päädyn kirjoittamaan isälle rakkauskirjeen (ks. myös H. Guttorm 2014), ikään kuin hän ei olisi nähnyt tai kuullut mitään siitä, mitä kaikkea elämässäni on hänen kuoleman-

sa jälkeen tapahtunut. Kirjoitan ”ikään kuin”, koska uskon, että hänen sielunsa/henkensä kyllä tietää. Ja rakastaa yhä ja aina.

Vaikka kirjoitan isälle, tunnen selkäni takana myös maanpäälliset, elävät, eläväiset, akateemiset lukijani, joille lisäksi sivuhuomautuksia sulkuihin, tai oikeammin hakasulkuihin, jotta saan tarvittavat akateemisen perinteen merkintäkäytäntöä noudattelevat lähdeviitteet tavallisten sulkumerkkien sisälle. Voi olla, että minun ei tarvitsisi ihan jokaista valintaa perustella, mutta tämä lienee käytäntö, jonka näkyväksi tekeminen ei onnistu toisintekemisellä. On vain pysyttävä ruodussa. Siten aina on kyse myös akateemisesta toimimisesta, siitä, miten akateemista ollaan. Ja miten tutkimusta voi kirjoittaa (vrt. H. Guttorm 2014). Mutta miten rakastankaan saada pitkän ajan jälkeen kirjoittaa suomeksi, taas. Sekin tätä globaalia akateemisuutta.

Mu áhčči – isäni, Báršše-Sámmol, Luhkkár-Jovsset-Sámmol-Sámmol

Isäni syntyi Tenojoen varteen Reistin kylään (Bárši) puolen kilometrin päähän Outakosken (Vuovdaguoka) koulusta loppukesällä 1934. Outakoski on Kari-gasniemestä (Gáregasnjárga) 20 kilo-

metriä Utsjoelle (Ohcejohka) menevää Tenon varren tietä pohjoiseen päin. Tietä tosin ei isän lapsuudessa ollut, vaan ai-noastaan polku rantoja pitkin. Kulkuti-e-nä oli Teno, talvella jäätienä ja kesällä ve-neellä. Isän äiti, isoäitini, *áhkku* oli kotoi-sin, tai poissa, *eret*, kuten saameksi sano-taan, Tenon toiselta puolelta eli Norjan Iskorasjoelta (Iskorašjohka). Isän isä, *áddjá*, oli Aittijoelta (Áitejohka), vähän pohjoisempaa, ja saanut ostaa tilan Te-non rannalta Reististä, jonne talo oli ra-kennettu 1920-luvulla.

Perheessä oli ennen isää jo kaksi poi-kaa, Piera ja Uula (Ovlla), ja isän jälkeen syntyi vielä kaksi sisko, Maarit Inga (Máret Ingá) ja Sofia (Sofe), ja yksi veli, Isak (Issát). Lapin sodan aikaan perhe oli evakossa Alavieskassa, missä sisarukset ja äiti oppivat suomen kielen evakkoper-heen luona, mutta koulussa lapset eivät kauan viihtyneet, koska paikalliset suo-malaiset oppilaat ”eivät pitäneet heitä oi-kein ihmisinäkään” (P. Guttorm, 2018; vrt. myös Lehtola 2004).

Isällä oli jo nuorena halu nähdä maa-ilmaa, ja hän lähti niinkin kauas kuin Lahteen kansanopistoon. Sinne oli mah-dollista lähteä, koska esikoislestadiolai-set saarnaajat ja seurakuntalaiset, usein nimenomaan Lahdesta, olivat käyneet pitämässä seuroja Tenon varrella. Esi-koislestadiolaisuus oli tenonsaamelaisen lestadiolaisuuden valtasuuntaus, joka

antoi leimansa alueen saamelaisuuteen (Valkonen 2014; Niittyvuopio 2005; Lehtola 2012). Setäni Piera Guttormin (2018) mukaan seurat olivat seudun ai-noita suurempia sosiaalisia tapahtumia ja niihin kyllä kaikki etsittyivät.

Kansanopiston jälkeen isä lähti kai-voksille Jellivaaraan ja Kiirunaan ja op-pi siellä myös ruotsin oikein hyvin. Isä kävi yhä esikoislestadiolaisten seuroissa myös Etelä-Suomessa ja tutustui äitiini niissä kokoontumisissa. Sille tielle isä jäi, etelään ja esikoislestadiolaiseen herätys-liikkeeseen. Yhteys pohjoiseen ja Teno-joen laaksoon säilyi isällä kuitenkin lä-pi elämän. Kävimme joka kesä Lapissa – ”Lappi” se meille ja kaikille sukulaisil-lemme suomeksi puhuttuna oli, samoin lapinpuku. Tenonsaamelaiset käytti-vät saamea ja suomea huolettomasti, tä-ti puhui jopa lappalaisista, vaikka isä joskus opetti meille lapsille, että lappa-lainen on haukkumasana ja että isää ja meitä ja sukulaisia piti nimittää saame-laisiksi. Isä piti Saamen radiossa (nykyi-nen Yle Sápmi) saamenkielisiä aamuhar-tauksia arviolta noin 50 kertaa 1970- ja 1980-luvuilla. Vain pieni osa niistä on digitoituna ja minulla käytössäni vas-ta neljä. Mikä aarre kuitenkin, reilu 10 vuotta isän kuoleman jälkeen saatuna – ja nyt minulle mahdollisena ymmärtää.

Isän saamelainen nimi Báršše-Sámmol kertoo hänen olevan Reistin

Sámmol, Sammeli tai Samuel. Tenon-joen laaksossa kun on Guttormeja niin paljon, että jos Reistin kylä ei ole tuttu, on kerrottava lisäksi, mihin sukuhaaraan isä asettuu. Silloin voidaan käyttää ni-mitystä Jovsset-Sámmol-Sámmol, joka kertoo hänen olevan Jovssetin Sámmol-nimisen pojan poika nimeltään Sámmol. Toisaalta myös Jovsseteja on niin monta, että lieneisi paikallaan mainita Luhkkár-Jovsset-Sámmol-Sámmol. Isoisäni isoisä oli lukkari ja katekeetta (Solbakk 2001, 511). Etelä-Suomessa isää kutsuttiin myös useasti Samiksi.

Ráhkisvuodareive áhččái – Rakkauskirje isälle

Rakas Isä, Jumalan rauhaa,

Näin minäkin taisin joskus kirjeeni sinulle aloittaa, vaikka useammin se taisit olla sinä, jonka kirjeen alussa oli Jumalan rauhan tervehdys. (Tästä voisi kirjoittaa pitkästi ja muistella yhteistä lapsuudenuskoamme, mutta se ei ole nyt tämän kirjeen, tulevan artikkelin, aihe.)

Mitä sinulle kuuluu? Onko aika rajan takana mennyt nopeasti? Onko kuolemasi kuin eilinen päivä? Oletko nähnyt siellä, mitä meille kaikille kuuluu? Kun en kuitenkaan saa selkeää vastausta tähän viimeiseenkin kysymykseeni, jatkan kuin et tietäisi mitään elämäntapahtumistani kuolemasi jälkeen. Kuin emme olisi tavanneet kuolemasi tai oikeastaan vakavan sairastumisesi jälkeen. Ja sittenkin keskityn tässä kirjeessä vain itseeni, saamen kielen ja vähän kulttuurinkin oppimiseeni ja sitä kautta joihinkin yleisempiinkin teemoihin. Esimerkiksi parisuhteista ja muista elämän isommista ja pienemmistä haasteista lupaan kirjoittaa myöhemmin.

He never taught/talked Sámi to me when I was a kid

But

How happy, proud, and excited would my father be now? (H. Guttorm 2018, 48.)

Niin, ajattele, olen oppinut saamea rutkasti lisää! Pystyn opettamaan ja keskustelemaan saameksi. Ja minulla on kaksi saamenpukua eli gáktia. Olen työskennellyt Saamelaisessa korkeakoulussa (Sámi allaskuvla, myöhemmin Allaskuvla) ja matkustan yhä Saamenmaalle monta kertaa vuodessa! Mutta mitähän pidät tiedosta, että olen käynyt myös vanhoilla seitapaikoilla? Ja nyt etsin, tutkin ja kehollistan saamelaista perinteistä tietoa maayhteydestä, siitä, miten maan kanssa eletään tasapainossa.

Kaikki kirjoittaminen (tutkimus) alkaa keskeltä (Deleuze & Guattari 2004).

Mistä aloittaisin?

Keväällä 2015 tein postdoc-tutkimusta Ehrnroothin säätiön rahoituksella ja tuu-mailin, mihin seuraavaksi akateemisella urallani päättyisin. Väitöskirjaa tehdessäni – niin, ajattele, hyvien ohjaajien ja suotuisten voimien saattelemana sain vietyä väitöskirjaprosessin loppuun ja minusta tuli tohtori; tiedän, miten olisit hymyillyt ja lallatellut

väitöstilaisuuden jälkeen ylpeänä – olin jo tunnistanut eronteot ja arvostukset kulttuurisesti tuotetuiksi sekä yhteiskunnallisia rakenteita ja valtasuhteita tuottaviksi ja ylläpitäviksi. Olin tullut tunnistamaan ja tiedostamaan, että länsimaisen (eurooppalaisen ja anglo-amerikkalaisen) tieteen historia ja tiedonkäsitys oli lähinnä valkoisten, länsimaisten heteromiesten näkökulmasta rakennettu, ja samalla he olivat tulleet asettaneeksi itsensä ”normaaliksi” ja kaiken siitä poikkeavan erilaiseksi, vähemmäksi, vähempiarvoiseksi, puutteelliseksi (ks. esim. Hirvonen 1999; Said 2011; Foucault 2005). Siten saatiin luotua dikotomiset erot mies–nainen, kulttuuri–luonto, järkitunne, tieto–taito, sivistynyt–villi, eurooppalainen/länsimainen/valkoinen/yhtäkuin-normaali–alkuasukas/musta, kehittynyt–kehittymätön ja monet muut mahdolliset puutteen ja omaamisen kautta esitettävät erilaisuudet. [Näitä eroja on monien nuorempien tieteenalojen piirissä purettu ja tunnistettu myös intersektionaalisuus eli erilaisten erojen limittyminen.] Aloin nähdä solidaarisuuden puutteen ja resurssien epätasaisen jakautumisen hyvin kriittisesti. Tunnistin sosiaalisia hierarkioita ja erotteluita lähes väsymykseen asti ja epäilin myös akateemisia norsunluutorneja ja erityisesti paremmin tietämistä. Kaipasin yhteisyyksien rakentamista, resurssien solidaarisempaa jakamista, monenlaisen ryhmähengen vahvistamista mukaan kutsumalla eli inkluusiolla, omien yksittäisten tai pelkästään omaa rajattua ryhmää koskevien etujen ajamisesta luopumista, kaikkea sellaista, mitä yhä kaipaavat, mutta minkä ymmärrän idealistiseksi ja ah niin naiiviksi. [Usein viittasin ja yhä viittaatan Cixous’n (2008, 273) ja Derridan keskusteluun, jossa Cixous sanoo kirjoittavansa naiiviuden manifestina.]

Tutustuin Facebookissa muutamaan itselleni aiemmin tuntemattomaan saamelaiseen ja sain sittemmin tietää Allaskuvlassa saamelaisessa opettajankoulutuksessa auki olevasta apulaisprofessorin paikasta. Hakemuksessa kerroin, mistä olen kotoisin (tai poissa, *eret*, kuten saameksi sanotaan) ja mistä sinä olit poissa. Kerroin myös, että olin opiskellut yliopisto-opintojeni aikana kaksi intensiivikurssia Irja Seurujärvi-Karin ohjauksessa, mutta että kielenkäyttö oli sen jälkeen jäänyt vähälle. Kirjoitin siksi hakemuksen pääasiassa englanniksi. Samalla muistin kyllä myös sen kaiken sen ulkopuolisuuden tunteen, jota olin kokenut lapsena ja myöhemminkin siksi, etten osannut saamea ja että me kävimme aina vain lyhyesti pohjoisessa (ks. H. Guttorm 2018). Saamelaisena on niin helppo kokea etnostressiä eli yksilöön kohdistuvaa etnisen identiteetin kyseenalaistamista (Kuokkanen 1999), jota voi kokea sekä yhteisön sisä- että ulkopuolelta.

Akateemisesti pätevimpänä (niin, ui, näin meitä arvioidaan), saamelaisena ja saamea hieman osaavana ja lisää oppimaan haluavana sain paikan. Kun syksyllä menin Allaskuvlaan, siitä huolimatta, että olin kesällä kerrannut saamen kielen opinnot, aktiivinen saamen kielen taitoni oli niin huono, että esimieheni ehdotti, että osallistuisin käytäntöpainotteiselle intensiivikurssille. Intensiivikurssi toimi loistavana kurssinä myös kulttuuriin – en ollut koskaan tehnyt kenkäheiniä tai leikannut porontaljoja, pehmittänyt koipinahkoja aiemmin. Oli todella hienoa päästä siihen kaikkeen mukaan! Kirjoitimme Pigan ja Aleksandran, puolalaisen jatko-opiskelijan, kanssa artikkelinkin Allaskuvlasta elvyttävänä ja vitalisoivana ympäristönä (H. Guttorm ym. 2016). Kirjoitin silloin:

Kautokeinossa puhuin pelkkää englantia tai suomea ainoastaan muutamissa ensimmäisissä keskusteluissa, minkä jälkeen aloin heti etsiä tietäni saamelaiseen yhteisöön saameksi. Monien ihmisten kanssa saamesta tuli ensimmäinen kieli, jolla kommunikoin. -- Se oli -- mahdollista, koska tavallaan hyväksyin uudelleen lapseksi tulemisen, vähemmäksi tulemisen vähemmistökielessä, joka Saamelaisessa korkeakoulussa oli enemmistökieli. Se ei ollut eikä vielääkään ole aina helppoa. Saamelaisessa korkeakoulussa monella henkilökunnan jäsenellä ja opiskelijalla on kuitenkin sama henkilökohtainen historia kuin minulla: saamen oppiminen aikuisena. Siksi näen kielitilan enimmäkseen hyvin avoimena ja sallivana kompuroinnille ja silti saameksi puhumisen ja kirjoittamisen tavoittelemiselle. (H. Guttorm ym. 2016, 616, suomennos HG.)

Ensimmäisenä syksynä opetin englanniksi, mutta heti keväällä aloin opettaa täydellä tohinalla saameksi. Ja opin ja en. En millään opi satoja erilaisia sanoja lumelle tai poron turkin kuvaamiseen. Pedagogiikkaa ja länsimaisia teoretisoituja käsitteitä sen sijaan oli heti helppo kääntää saameksi. Onkin kiinnostavaa, mitä saamen kielelle ja kulttuurille tapahtuu, kun monet teorit yhä tulevat enemmistöyhteiskunnista ja teoreettiset käsitteet käännetään saameksi ja otetaan käyttöön, mutta se(kin) olisi jo toisen artikkelin aihe.

Saamen kielestä tuli minulle heti sydämen kieli ja suomalaisena sitä oli helppo, ainakin minulle, oppia. Ilona Rauhala (2017) sanookin, että suomalaiset eivät ole totuneet käyttämään omaa kieltään eli suomea tukena vieraan kielen oppimisessa, joten eivät huomaa sitä välttämättä saameakaan opiskellessaan. Suomen ja saamen monet taivutusmuodot ovat samoja tai samankaltaisia, yksikön ja monikon verbitaivutuksissa on paljon samoja päätteitä, esimerkiksi *mun ráhkistan* (minä rakastan), *don ráhkistat* (sinä rakastat) ja *son ráhkista* (hän rakastaa). Kaksikko- eli dualimuoto (me

kaksi, te kaksi, he kaksi) on jotenkin ihanan lämmittävä ja kiinnittää huomion kahden ihmisen välisen siteen erilaisuuteen. Kaksikon ja monikon ensimmäisen persoonan taivutuksissa on taas erityisesti imperfektissä ja pluskvamperfektissä tuttua: *moai ráhkisteimme* (me kaksi rakastimme), *mii ráhkisteimmet* (me rakastimme), *moai leimme ráhkistan* (me kaksi olimme rakastaneet), *mii leimmet ráhkistan* (me olimme rakastaneet). [Monikon viimeinen t pehmenee usein puheessa h:ksi.] Kuulen samaa myös kaksikon ja monikon toisen persoonan jo mainituissa taivutuksissa, vaikka suomen tt (esim. rakastitte, olitte) kirjoitetaankin saamessa dd (esim. *ráhkisteidde*). Saamen d on kuitenkin aina pehmeä ja lähempänä t:tä – ethän sinäkään koskaan oikeastaan sanonut suomessakaan d:tä.

Saamessa sijamuotoja on seitsemän, niistäkin kaksi samaa eli jo mainittu genetiivi-akkusatiivi, ja vaikkei niistä tosiasiaa kuin lokatiivi (*viesus*, talossa) ja essiivi (*viessun*, talona) ole lähellä suomen vastaavia, silti substantiivien taivuttaminen ylipäättään on tuttua suomesta. Lisäksi rakastan suomesta tuttua tapaa tehdä verbejä substantiiveista, adjektiiveista tai toisista verbeistä [vahvistan taas sen, minkä kuulen korvassani tuttuna]: *ságastallat* (keskustella; *sáhka*=juttu, puheenaihe ja sen genetiivi-akkusatiivi *sága*), *dolastallat* (tulistella; *dolla*=tuli ja sen genetiivi-akkusatiivi *dola*), *govahallat* (kuvitella; *govva*=kuva ja sen genetiivi-akkusatiivi *gova*), *buorránit* (parantua; *buorre*=hyvä), *gulahallat* (kuulostella, *gullat*=kuulla, vaikkakin *Giellateknon sanakirjassa*, sanit.oahpa.no, *gulahallat* käännetään merkityksessä keskustella, ymmärtää. On se toki sitäkin, mutta esimerkiksi sähköpostin tai puhelun lopussa se minusta viittaa siihen, että ”ollaan kuulolla”, tai no, ehkä sitten myös ”keskustellaan myöhemmin”). Ja lisäksi on monta sanaa, sellaisenaan, joilla on samaa juurta. [Vaikka kielitieteilijät todistavatkin, että läheisyys ei välttämättä viittaa siihen, että sanoilla olisi sama alkupe-
rä, ks. esim. Saarikivi (2011).] Toki on myös monta sanaa, joita ei auta kuin muistaa. Kuitenkin yhteydet ja monet sydämessä tuntuvat tuttuudet ja läheisyydet ovat lämmittäneet mieltä ja tehneet oppimisen mukavaksi. Oma osansa toki on myös sillä, että sydämeen ja mieleen on tallentunut jo varhaisesta sinun äänesi ja pehmeä tapasi puhua sekä saamea että suomea.

Lisäksi saamen kielen lauserakenteet kuulostavat tutuilta ja joku lempeys, kiireetömyys kaikuu erityisesti puhutussa kielessä, kieleen ja ilmaiseamisen tapoihin sisäänrakennettuna: *Don dat gal máhtát* (sinä se kyllä osaat). Tunnistan tapojasi puhua suomea siitä, miten kuulen saamea puhuttavan ja muistan sinua lämmöllä. Muistan myös, että ainakin välillä käytit verbiä ”täytyä” persoonamuodoissa, eli esimerkiksi ”tädyn”,

”täydyt” (*mun ferten, don fertet*), etkä kuten suomessa ”minun täytyy”, ”sinun täytyy”. Suora käännös osoittaa, että saame oli ensimmäinen kielesi ja suomen sanonnat muodostuivat sinun kielessäsi saamen kautta. Rakastan suoria käännöksiä – ne laajentavat kielen repertuaaria ja mahdollistavat kurkistuksen toisen kielen merkitysjärjestelmään. Suorat käännökset ovat tarpeen myös suomen kielestä poikkeavia sijamuotoja opetellessa, eli verbejä, jotka vaativat tietyn sijamuodon käyttöä eli rektioita – tämän kieliopillisen termin opin (tai ehkä kertosin) juuri Risten Mustosen opetusnäytteessä (2019), jossa Risten muistutti moneen kertaan myös *liikot*- eli pitää- tai tykätä-verbin vaatimasta illatiivista: *liikon dutnje* (tykkään sinuun/sinulle) ja *balan gumppes* (pelkään sudesta/sudelta). Tällaiset poikkeamat suomen kielestä voi opetella kielioppitermien avulla ja niillä vaikka brassaillakin, mutta minulle sekä iloa että tulosta tuottaa jonkinlainen kielen sisälle pääseminen: on jotenkin ihanaa ajatella, että tunteet, nyt ainakin nämä kaksi jo mainittua, ovat ikään kuin jommallakummalla ja siirtyvät toiselta toiselle. ”Pelko on sudessa”, joka ikään kuin ”tuo sen ihmiselle” (Mustonen 2019). Rakastaminen tunteena kuitenkin eroaa tykkäämisestä: *Mun ráhkistan du* (rakastan sinua). Lieneekö rakastaminen enemmän ikään kuin kahden ihmisen välissä tai yhteisesti jaettava tunne?

Mutta kyllä minua toki on monta kertaa harmittanut, etet puhunut meille saamea. Meillä, (suomalaisen) äidin ja sinun perustamassa perheessä, puhuttiin suomea, eikä sinun äidinkielesi siirtynyt meille. Eikä se silti ollut sinun syytäsi tai sinun tietoinen kielestä ja kulttuurista irtautumaan pyrkivä päätös. Sinä tulit valinneeksi olla puhumatta meille saamea, koska – niin, tässä kohtaa lause jää kesken, koska en itse asiassa koskaan kysynyt sinulta miksi. Kulttuurit sekoittuivat. [En oikein vielääkään ymmärrä saamelaista identiteettipolitiikkaa, jossa saamelaisen ja enemmistökansalaisen liitosta syntyneiden lasten tulisi omaksua ja tunnustaa vain saamelainen identiteetti.] 1970-luvulla saame ei vielä elänyt kulta-aikaansa eikä saamelaispolitiikka ollut niin vahvaa, että olisit kokenut saamen puhumisen meille tärkeäksi.

Tiedostitkohan, tunnistitkohan, mietitköhän sinä – ja oi, että ehdit kuolla, ennen kuin minä heräsin ajattelemaan saamelaisuuttasi syvemmin, enkä siis koskaan ehtinyt kysyä – saamelaisuutesi sulautumista valtakulttuuriin, tai oikeammin valtakulttuureihin? [Assimilaatio tarkoittaa vähemmistön vähittäistä sulautumista tai sulautamista enemmistöön, jonkinasteista oman kulttuurin, omien tapojen ja arvostusten hylkäämistä enemmän tai vähemmän vapaaehtoisesti tai enemmistön jonkinasteisen painostuksen kautta. Alkuperäiskansojen osalta usein seurauksena, ja/tai alun perin

valtaväestön tavoitteenakin, voi olla myös äidinkielen menettäminen osittain tai kokonaan. (Esim. Saamelaiskulttuurin ensyklopedia.) Suomessa, kuten muissa Pohjoismaissa, saamelaisten sulauttamista harjoitti ensin kirkko, sittemmin myös valtio erityisesti koulujärjestelmän kautta. Assimilaatiopolitiikkaa harjoitettiin Pohjoismaissa erilaisin hallinnollisin toimenpitein, Norjassa ja Ruotsissa kirjoitetummin, Suomessa kansallisromantiikan hengessä pyrkimyksenä yhteen kieleen ja kulttuuriin (Seurujärvi-Kari 2012, 26–29, mm. Hanseniin 2011, Lanttoon 2003 ja Anttoseen 2000 viitaten). Siten suomalaistumista tai kielenvaihtoa tai -vaihtumista saamesta suomeksi ei voida pitää pelkästään omavaltaisena tai tietoisena valintana. Ja myös monet myöhemmät sukupolvet ovat valinneet suomen puhumisen lapsilleen.] Vai sulautuiko sinun saamelaisuutesi koskaan? Liikuit, työskentelit ja kommunikoithan suvereenisti jo nuoresta sekä saamelaisten, suomalaisten, norjalaisten että ruotsalaisten keskelä. Ei sinulla ollut yhtä valtakulttuuria, johon sulautua, vaan monta kieltä ja mahdollisuutta kielellisesti ja kulttuurisesti lähellä. Ja läheisimpänä tietysti saame, jota puhuttiin Tenon molemmin puolin. Tenonvarren kylissä saame on säilynyt parhaiten läpi vuosikymmenten (Lindgren 2000, 43), katkeamatta. Saame oli yhdistävä kieli, myös muualta tulleet oppivat saamen ja saamelaistuivatkin. Sinulla oli vahva saamelainen identiteetti, saamen kieli ja kulttuuri, ja toisaalta valmius kulkemiseen ja siirtymiseen toimeentulon perässä. Ja lisäksi rohkeutta ja mielenkiintoa nähdä maailmaa. Ja ehkä läheisiltä ihmisiltä opittua uhmahenkisyyttä toisin tekemiseen, jota olit omaksunut muun muassa opettajaltasi Hans-Aslak Guttormilta, kolmannelta serkultasi [saamelaisessa kulttuurissa sukulaisuussuhteet ovat neljänteen ja viidenteen sukupolveen asti merkityksellisiä ja tiedossa, tai ainakin selvitettävissä]. Yhdessä aamuhartaudessa mainitset opettaja Hans-Aslak Guttormin tavalla, joka osoittaa hänen olevan varsin tunnettu pohjoisessa:

Muittán bures mo oahpaheaddji H-A dajai: Katekismus sistsisdoallá oppa kristttalašvuoda oahpa oanehaččat. (Muistan hyvin, miten opettaja H-A sanoi: Katekismus sisältää koko kristillisyyden opin lyhyesti.) (Samuel Guttorm, Yle Sápmi 8.7.1982.)

Hans-Aslak Guttorm opetti teitä Outakosken koulussa määräyksistä huolimatta 1940-luvulla saameksi, ja kun koulutarkastaja tuli paikalle, silloin pantiin vain kaikki saamenkieliset materiaalit piiloon [P. Guttorm 2018; Hans-Aslak Guttormin isä Josef Guttorm oli koulutettu pienen valtionavustuksen turvin seminaarissa opettajaksi, jot-

ta Tenonvarteen saatiin lapinkielinen opettaja, jota 1800-luvun lopulla Outakoskella tosin hieman vastustettiin, koska ajateltiin suomesta olevan enemmän hyötyä (Lehtola 2014, 45–46)]. Tenon jokilaakso oli ja yhä on vahvaa saamelaisuutta, jossa suomalaisuus ja norjalaisuus ei koskaan ole ollut uhka, vaan mahdollisuus esimerkiksi työllistymiseen (Seurujärvi-Kari 2019). Myös Guttormin suku oli ja yhä on iso ja vahva ja lähes kokonaan etnisesti saamelainen. Ja sinun vanhemmillasi oli lisäksi tapana auttaa heikommassa asemassa olevia. Outakosken koululle rakennettiin asuntola vasta sodan jälkeen ja sitä ennen teillä asui koulun oppilaita Rovisuvannosta ja jopa Kuolnasta asti (P. Guttorm 2018).

Teistä veljeksistä sinä olit ainoa, joka lähti Reististä maailmalle. Myös siskot lähtivät Ivaloon ja Kuopioon emäntäkouluun ja jäivät niille teille löydettyään suomalaiset miehet ja perustettuaan perheen. Ja Tenolle oli teidän kaikkien aina mukava palata – nuorin siskosi Liv muistaa, kun kävit Tenolla hienosti pukeutuneena ja toit tuliaisia, jollain kerralla kitarankin. Ja sinua, muualle lähtenyt, ihailtiin – olit päässyt eteenpäin. Suru Tenonlaakson tyhjenemisestä on tullut vasta myöhemmin – nyt ei ole enää montaa lasta Tenonvarressa ja monta taloa on asumattomanakin (P. Guttorm 2018).

On onnellista, että kesäreissujen lisäksi otit minut Helsingin opintojeni aikaan mukaan City-saamelaisten juhliin ja tapahtumiin Villa Kivessä. Sinun kanssasi pääsin mukaan. Mutta sittenkin on ollut jotenkin kummastuttavaa ja harmistuttavaa kuulla nyt jälkeensä, että olit täällä Helsingissä mukana kodan rakentamisen asiantuntijana myös gammi-projektissa – miksi ihmeessä et kertonut siitä meille lapsille? Irja Seurujärvi-Kari, oma rakas saamen elderini etelässä, samoilta kyliltä etelään lähtenyt, tosin paljon paljon myöhemmin ja vanhempana kuin sinä (ks. esim. Pentikäinen & Pulkkinen 2018, 48–50), lohdutti minua sanomalla, että se on voinut olla myös nöyryyttä ja vaatimattomuutta, ettet halunnut hehkuttaa tai tuputtaa saamelaisuutta meille. Kodan rakentaminen tai edes laavustelu oli jotain niin vanhaa perinnettä, ettei sitä Tenonvarressa näkynyt kesälomamatkoillamme ainakaan niillä sukulaisilla, joilla vierailimme.

Saamen kielen oppiminen on avannut minulle uuden maailman, laajemman ikunan saamelaisuuteen, saamelaisiin keskusteluihin ja lisännyt mahdollisuuksia vaikuttaa ja työllistyä (vrt. Seurujärvi-Kari 2012). Niin, sinun aikanasi suomen ja norjan tai ruotsin kielen taito lisäsi työllistymismahdollisuuksia, nykyään saamen kieli. Postmodernia paimentolaisuutta (Seurujärvi-Kari 2012), etelään ja pohjoiseen ja takaisin.

Ja ah mikä rikkaus nyt päästä käsiksi aamuhartauksiisi. Haudan takaa, tämän

maailman ulkopuolelta, puhut minulle saameksi lähinnä kristillisyydestäsi, mutta myös hieman nuoruuden kokemuksistasi. Saan tietää, mitä silloin pidit tärkeänä ja millaisia tarinoita kerroit luonnosta ja elämästä aikoinaan.

Kiitos, että opetit nöyryyttä, lempeyttä, lämpöä, armoa ja anteeksiantoa; minulle se on kallein aarre ja perintö myös saamelaisuudestasi. Kiitos tästä aamuhartaudesta:

Buorre tuvra dadjen mun, go 17-kilosaš luosa fidnejin dolgevuokkain ja seammaláhkai dajaime Ovlain go 11 luosa fidniime 5 diimmu áigge. Oppa fanasvuoddu lei dievva luosaiguin. Ja dan oazžubehtet jáhkkit, buorit guldaleaddjit, ahte dat lei njalkkas fatnasa siste.

Muhto makkár tuvrra lei dan albmás ja nissonis, sudnos ledje 10 mána. Okta lei soadis hávdáduvvon, okta lei duššan Deanujohkii ollesolmmožin, ja sus ledje mánat. Dain máinnašuvvon olbmui ledje ollu vuostegieda dáhpáhusat, mánga dálu buollan, muhto son huksehii ain ođđa dálu ja guhkesmielalažžan válddii dan maid Ipmil attii, namalassii buressivdnádusa.

Nu lea, mii olbmot lohkat dan buorre tuvrran go bures mannet buot barggut ja áigumušat, muhto go mii Ipmil sáni lohkat ja dutkat, de mii fuomášat ahte fuones tuvrra sáhtta leat buorre tuvrra dahje riehta dadjojuvvon, dat lea buressivdnádus, Ipmil geassá olbmuid dalle lagabui ja olmmoš dorvasta olles su váimmuistis Ipmila beallái. Kristtalaš olmmoš váldá vuostegiedageavvamiid Ipmil buressivdnádussan ja eahpeoskkolaš olmmoš dan fuones tuvrran.

Sielu vašálaš sáhtta gal sárdnidit kristtalaččaide, Ipmil lea du guođđán, go don it luosa gotte dahje mannu eará láhkai lihkostuva du bargguiguin.

Mii fertet duođai oskut ahte Ipmil lea min Suoma váldegotti buressivdnidan. Ii vissá dat lea buorre tuvrra ahte davviriikkain lea buorre dilli. Ipmilii giitu go nu lea, dasgo lea ollu riikkat, gos olbmui ii leat maid njálbmai bidjet ja mis leat bádjelmearalaččat. Muhto man dihtii mis lea nu? Dása ii leat eará čilgehus go dat ahte Davviriikkain lea ollu rohkkadaljojuvvon ja balvaluvvon ealli Ipmila.

(Hyvä tuuri, totesin, kun sain 17-kiloisen lohen perholla, ja samoin totesimme Uulan kanssa, kun saimme 11 lohta viiden tunnin aikana. Koko veneen pohja oli täynnä lohia. Ja saatte uskoa, hyvät kuulijat, että oli liukasta veneessä.

Mutta millainen tuuri oli eräällä miehellä ja naisella, joilla oli 10 lasta. Yksi oli sodassa haudattu. Yksi oli hukkunut Tenojokeen aikuisena ja hänellä oli lapsia. Näillä mai-

nituuilla ihmisillä oli paljon vastoinkäymisiä, monta taloa paloi, mutta hän rakensi aina uuden talon ja pitkämielisenä otti vastaan sen, mitä Jumala antoi, nimittäin siunauksen.

Niinhan se on, sanomme sitä hyväksi tuuriksi, kun kaikki työt ja aikomukset menevät hyvin. Mutta kun luemme Jumalan sanaa, huomaamme, että huono tuuri saattaa olla hyvä tuuri, tai oikeammin sanottuna siunaus, Jumala vetää silloin ihmistä lähemmäs ja ihminen turvautuu kaikesta sydämestään Jumalan puoleen. Kristitty ihminen ottaa vastoinkäymiset Jumalan siunauksena ja uskon ihminen huonona tuurina.

Sielun vihollinen kyllä saattaa saarnata kristityille, että Jumala on sinut hylännyt, kun et lohta saa tai jollain muulla tavalla onnistu töitteesi kanssa. Meidän täytyy todella uskoa, että Jumala on Suomen valtakuntaamme siunannut. Ei varmaankaan ole hyvää tuuria, että Pohjoismaissa on hyvä tilanne. Jumalalle kiitos, kun niin on, koska on monta valtiota, missä ihmisillä ei ole mitään suuhun laittaa ja meillä on ylimääräisesti. Mutta miksi meillä on niin? Siihen ei ole muuta selitystä kuin että Pohjoismaissa on paljon rukoiltu ja palveltu Jumalaa.)

(Samuel Guttorm, käänt. HG, Yle Sápmi 10.7.1981.)

Olen kuunnellut kaikki tähän mennessä käsiini saamat aamuhartautesi ja oi, miten valtavaa on saada kuulla sinua äidinkielelläsi, jota nyt ymmärrän! Puhut aamuhartauksissa pääasiassa uskosta, katumuksesta, synnistä, syntien anteeksiantamisesta, uskomaan pääsemisestä ja parannuksen tekemisestä, hyvin esikoislestadiolaisessa hengessä. Tarinoita pohjoisesta tai lapsuudesta on vähemmän kuin toivoin. Tunnistat siunauksen, tai hyvinsiunauksen (*buresivdnáduš*), vaikeuksienkin keskellä ja olet nöyrästi kiitollinen pohjoismaisesta hyvinvoinnista. Tässä yhdessä aamuhartaudessaasi kuitenkin kuultavissa Tenonlaakson elämästä, sen iloista ja haasteista. Lapsuudessaasi ja nuoruudessaasi Tenossa oli lohta, suuria lohia ja paljon (P. Guttorm 2018). Lohi oli teille Tenonvarren asukkaille sekä merkittävä ruoka että vaihdon väline. Lohella saitte vaihdettua myös poroa. Toisaalta Teno oli ja yhä on kulkijalleen ankara ja sillä on voimansa. Jos vene osuu kiveen koskessa, se on kerralla pystyssä tai kumossa ja soutaja vedessä ja vaarassa hukkuu (P. Guttorm 2018). Tenoa pitää kunnioittaa ja virtapaikat tuntee myös talvella ja silti voi vahinkoja käydä. Saamen kielen taidon oppimisen myötä olen päässyt ymmärtämään myös Tenonlaakson sukukirjasta (Solbakk 2001) Tenoon hukkumiset, ainoat nimeltä mainitut kuolinsyyt.

Ja voi mikä rikkaus on ollut päästä lukemaan myös Áillohašin, Nils-Aslak Valkeapään, suomentamatonta *Eanni Eannázan'ia*, joka jäi hänen viimeisekseen, kuin testamentiksi:

luohti	joiku
dat fal lea	sehän se vain
dat hálida beassat gullosii	se haluaa päästä kuuluville
luohti	joiku
dat in leat mun	en se minä ole
mun in bija dan	minä en sitä laita
in bija dajahusaid	en laita lauseita
dat fal bohtet	ne vain tulevat
luohti	joiku
vuobmesánit	voimasanat
sánit main lea vuobmi	sanat joilla on voimaa
dat fal	ne vain
leat	ovat

ei meillä kuunneltu joikuja
syntinäkin niitä taidettiin pitää
mikä synty niissä

Áillohašin runot kuin joiut
kuin puhutut, kuin rupertellut, ääneen kerrotut
joiut kuin ylistystä:

luohti	joiku
mu Ipmila dajahusat	Jumalani ilmaiset
nuohtat	nuotit
dat fal leat	ne vain ovat
ja mun	ja minä
mun juoiggan maid mu Ipmil bidjá	minä joikaan mitä Jumalani laittaa

juoiggan	joikaan
huradan	hyräilen
healaidan	(?)
ja munnje	ja minulle
liegga dovdu	lämmin tunne
giitevaš	kiitollinen
vuollegaš	nöyrä
juoiggadan	joikailen
vaikko ieš in dieđašivččege	vaikken itse tietäisikään
juoiggan	joikaan
livden	silitän
huradan	hyräilen
dovnnaiguin giittán	tunteineni kiitän
juoigamiin	joikuineni
giittán	kiitän

(Nils-Aslak Valkeapää, 2001, käänt. HG)

käännän runoja sanakirjan kanssa ja ilman
 lepään sanojen pehmeudessa
 hyväksyn sen, etten tunnista/löydä kaikkia sanoja,
 tunnistan lämmön ja lempeyden ja healaidan
 tunnistan toiveen ”tulla muun luonnon kaltaiseksi,
 luopua olemassaolosta olemisen hyväksi,
 ajattelusta aistimisen ja vaistoamisen hyväksi” (Sallamaa 2012, 131)
 kiitollisuuden
 nöyryyden
 kuin testamenttina

Kunpa olisit vielä elossa, isä. Kunpa saisin kysyä ja kuulla lisää.
 Rakastan, rakastit, rakastamme. *Ráhkistan, ráhkistit, ráhkistetne.*

Váimmolaččat ja ráhkisvuodain, nieiddat Hanna

**Ságastallan: Maid bat dál? –
Keskustelu: Mitäpä sitten, mitäpä
nyt?**

Rihmoja ja rihmanpäitä,
tarinoita ja aiheita.
Viittauksia ja historioita.
Maailmoita ja kuvauksia.
Kieliä ja asioiden esittämisiä.
Uskontoja ja Jumal(i)akin.
Tässä olisi runoksi, runoelmaksi,
montakin teemaa.

Healaidan – se oli sana Nils-Aslak Valkeapään runossa, sana, jota sanakirja ei tunnistanut.¹ Kuten jo mainitsin, saame, kuten suomikin, on rikas kieli, jossa sanoja ja erityisesti verbejä voi tuottaa lisäämällä erilaisia johtimia, kuin pehmennyksiksi tai tarkennuksiksi. Nils-Aslak Valkeapää oli siinä erityisen taitava ja hän rikkoi myös kielioppisääntöjä, osin tietoisesti, osin siksi, että ortografia oli hänen elinaikanaan vaihtunut jo useasti (esim. Sallamaa 2012; Valtonen 2017).

healaidan

hálaidan

hálailan

puhelen, puhuilen
puhuskelen

huhuilen
sanoilla helistän,
hellistän

huradan
*healaidan*²

heläjän
kieltä hellin
kielellä hellin

kellin lellin hellin
leikin, iloitsen
hyräilen
hymisen

äänellä hyväilen
ääntä, (maa)ilmaa
hyväilen, hellin

hymisen,
hyrisen joiun/kehon
värinän pehmydessä

Niin, kun kielestä tulee rakastettu ja kielen oikeaoppisuuden, senkin, tunnistaa sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotetuksi, usein alkuperäiskansojen kielten kohdalla sen statusarvoakin nostavaksi – kieltä ei oikein ole ”olemassa”, ellei sillä ole kirjoitusmuotoa ja kielioppia – sillä voi leikkiä ja tehdä asioita. Kieli ei ole vain maailman välittäjä, *mediator*, vaan se osallistuu maailman tuottamiseen. Toisaalla kieli on väline, media, kohtaamiseen ja maailmojen/kulttuurien rakentamiseen ja elävyyden, eläväsyyden, ylläpitämiseen. Miten tärkeää on oikeakielisyys? Eikö oikeakielisyys ole kolonialismia sekkin? Erilaisuuksien karsimista, virallisuuden rakentamista luoden epä-

virallisen, villin, yksinkertaisen vastakohtakseen, puutteeksi?

En malta olla pohtimatta hieman esimerkiksi Johan Turin (2010) kirjan *Muitalus sámiid birra (Kertomus saamelaisista)*, ensimmäisen saamenkielisen kirjan (ilmestynyt tanskaksi ja saameksi vuonna 1910), saattamista luettavaksi. (Tiedän. Pohdinnassa tai artikkelin loppukeskustelussa ei enää ”pitäisi” tuoda esille uusia asioita. Mutta ajatteleminen ei tapahdu niin [ks. esim. Braidotti 2013]. Ja asiat liittyvät toisiinsa niin lukemattomin tavoin.) Kirja oli ensimmäinen saamenkielinen teos, ja sitä voidaan Harald Gaskin (2010, 8) mukaan pitää etnografisena tutkimuksena. Turi kirjoitti sen ilman välimerkkejä ja isoja kirjaimia, tarinan muotoon, tajunnanvirtana, kuten Nils-Aslak Valkeapää (1994, 11) tekniikkaa kuvasi. Julkaistaessa kirja kuitenkin toimitettiin ja modifioitiin lausemuotoon. Mitä kielenhuollossa eli kielen ”pesemisessä”, kuten saameksi (*giellabassan*) sanotaan, tapahtuu? Eikö voida olettaa, että Turi oli nähnyt valtakulttuureissa kirjoitettuja kirjoja ja siis tiesi, mitä teki ja miksi? Toki voi olla totta, että välimerkein sitä lienee helpompi lukea. Ainakin olemme tottuneet sellaiseen. Julkaistessaan Turin kirjeitä postuumisti kirjassa *Boares nauti Johan Thuri* Valkeapää (1994) kunnioitti Turin omaa kirjoitustapaa.

Metodologisesti voisin sanoa jotain tehdystä, tähän kirjoittautuneesta. Artikkelini on eittämättä toisen näköinen. Tämä ei rakennu tieteellisen artikkelin tai tieteellisen esittämisen ortodoksian mukaisesti. Tässä ei ole paljon jo kirjoitetun toistamista, vaikka viittauksia jo tehtyihin tutkimuksiin onkin. Väitän, että (akateemisen) tiedon tuottamisen ja esittämisen suurelta osin lähes kiveen hakatut tavat ovat kolonialistisia ja haastavat erityisesti alkuperäiskansaista, osin epäsuoraakin tarinankerrontaa. Lisäksi tämä on yksi kirjoitus alkuperäiskansojen kielistä, mutta tapahtuu tieteiden välissä ja ulkopuolella. Ei vain kielitiedettä eikä esimerkiksi revitalisaation etene- misen kuvausta ”objektiivisesti”. Silti en myöskään väitä tällä kirjoituksella, ettei ”perinteistä”, ”objektiivisempaa” tiedettä tarvittaisi, päinvastoin – erityisesti alkuperäiskansojen ja muiden marginaaliryhmien kohdalla on tarpeellista ky- tää osoittamaan esimerkiksi ekstraktivismi- seuraukset tavalla, joka vakuuttaa päätöksentekijät ja mahdollistaa vaikut- tamisen (esim. Veber & Virtanen 2017). Toisin tekeminen on siis, kyllä, tietoinen valinta, yksi mahdollinen tapa kirjoittaa post-teorioiden lukemisen ja sisäistä- misen jälkeen, samalla varmaa epävar- muutta toisin tekemisestä. Tässä on yksi minulle rakas lainaus:

[T]eksti ottaa joka hetki etäisyyttä, varmistaa selustansa joka puolelta, ha- puilee kohti rajojaan, kolhiutuu sii- hen, mitä ei halua sanoa, kaivaa kuop- pia merkitäkseen polkunsaa. Se ilmoit- taa joka hetki mahdollisesta sekaan- nuksesta. Se torjuu identiteettinsä sa- nomalla etukäteen: en ole tätä enkä tuota. Yleensä teksti ei ole kriittinen. Ei ole ollenkaan tarkoitus sanoa, että kaikki joka puolella ovat erehtyneet. Se on ainutkertaisen sijainnin määrit- telemistä vierellä olevan ulkopuolen avulla; se on – pikemmin kun pyrki- mystä hiljentää muut väittämällä hei- dän puhettaan turhaksi – yritys mää- ritellä kokematon tila, josta puhun, ja joka saa hitaasti muodon diskurssis- sa, jonka vaistoan vielä kovin epävar- maksi, kovin häilyväksi. (Foucault 2005, 29.)

Tässä kohtaa on mainittava myös Zoe Todd (2016), joka kritisoi tätä ontolo- giseksiin nimettyä ”perinteisen” länsi- maisen tietämisen mallia haastavaa lä- hestymistapaa kutsumalla sitä kolonia- listiseksi, koska se (taas) unohtaa, että alkuperäiskansoilla tietäminen on jo- aina (*always-already*) ollut kokonaisval- taista ja ei-ihmiskeskeistä, ja jättää siten viittaamatta alkuperäiskansojen tietä- jiin. Yhdyn kritiikkiin ja siihen, että al- kuperäiskansojen ontologioiden tuo- minen mukaan myös post-teoreettisiin keskusteluihin olisi paikallaan. Valitet- tavasti yhä pitkälti lienee niin, että tul-

lakseen kuulluiksi aidosti tasavertaisina eikä vain aineistona alkuperäiskansatie- täjien on ensin suoritettava akateeminen (euro-amerikkalaiseen tieteen ihanteeseen perustuva) loppututkinto ja suos- tuttava Tieteen konventioihin. Jonkin- laista kitkaa alkuperäiskansojen ontolo- gioiden ja post-teorioiden välille synny- tää myös se, että alkuperäiskansojen oi- keuksien edistämisen näkökulmasta on joskus välttämätöntä pystyä esittämään eli representoimaan asiat tosina ja yksi- selitteisinä, kun taas mannermaiset filo- sofiat ja ontologinen käänne haastavat juuri erontekojen tuottamista.

Ajattelen, että alkuperäiskansojen kielten osaamisen ja osaamisen juhli- tamisen kautta voimme rakentaa yhteis- tä holistista ontologiaa vahvemmaksi. Päästäkseen käsiksi, tai sinuiksi, sydän- ystäviksi jonkun tai useamman alku- peräiskansan kielen kanssa, olisi aiheel- lista, että alkuperäiskansakielen oppijoi- den kielen keskeneräisyys ja jopa mah- dolliset suorat käännökset hyväksytään. Tieto, joka alkuperäiskansojen toisen- laisiin ontologioihin sisältyy, saattaa jo- pa kadota, jos käännämme kielen valta- kielen rekistereihin ymmärrettäväksi ta- vaksi esittää jokin asia.

VIITTEET

1. Myös artikkelikäsitelmän anonyymi ref- eree-arvioija pohti ”*healaidit*” verbin merki- tystä ja kielen tuntijana ehdottikin verbiä ”*heallat*” (käytettyä villisti, flirttailla, irstaila,

keimailla), jonka johdos se voisi olla. Ehdotus ei tuntunut oikealta ja jäin tunnustelemaan sanan kauneutta ja suutuntumaa. Ja sitten kysyin vielä Facebookin Ártegis ságat -ryhmässä ehdotuksia. Sain vastauksen Harald Gaskilta (Rajala 2019), että sana "healaidan" merkitsisi "vuollegaččat ja oadjebasat" ja että se on käännetty norjaksi "lavt og fortrolig" ja englanniksi "(hum) softly and trustingly". Keskustelimme vielä sähköpostitse kääntäjän valinnoista – *giitu*, Harald (Gaski 2019) – ja Harald kertoi Áilun rakastaneen "healaidit"-verbiä. Luin "healaidan"-sanan kanssa kirjoittamani sanojen virran uudelleen ja vaikka olinkin tapaillut ja leikitellyt puhelemisen kanssa, koin, että olin päässyt (Áilun) kielen ja kirjoittamisen pehmeiden ja lempeiden matkaan.

2. Ja vielä jälkkirjoituksena edelliselle lopuviiteelle: Kun vielä juuri ennen artikkelin uudelleenlähettämistä väkisen keskustelua Ártegis ságat -ryhmässä, löydän Elle Kokosen (2019) ehdotuksen suomenokseksi: "hymistä". Tietenkin! Ja kirjoitan tämän sanaelman hymisten ja tunnistaen, että ehkä sittenkin "healaidit" voi olla pehmenys, pehmeä hyrinä, myös verbistä "heallat". Ja *fas healaidan*. Ja taas hymisen.

LÄHTEET

Aikio-Puoskari, Ulla (2009) The ethnic revival, language and education of the Sámi, an indigenous people, in three nordic countries (Finland, Norway and Sweden). Teoksessa Ajit K. Mohanty, Minati Panda, Robert Phillipson & Tove Skutnabb-Kangas (toim.) *Multilingual Education for Social Justice: Globalising the Local*. New Delhi: Orient Blackswan, 216–237.

Adams, Tony E. & Holman Jones, Stacy (2015) *Autoethnography*. New York: Oxford University Press.

Barad, Karen (2007) *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, London: Duke University Press.

Braidotti, Rosi. (2013) *The Posthuman*. Cambridge & Malden: Polity Press.

Chilisa, Bagele (2016) *Indigenizing Research Methodologies and Decolonizing Practices*. Luento Saamelaisessa korkeakoulussa saamen kielen ja kulttuurin tohtoriseminaarissa "Etihkka, eamiálbmotdiehtu ja -metodologiija" 26.10.2016.

Cixous, Hélène (2008) From the word to life, with Jacques Derrida. Interview with Aliette Armel. Käänt. Ashley Thompson. Teoksessa Hélène Cixous (2008) *White Ink: Interviews on Sex, Text and Politics*. Toim. Susan Sellers. Stocksfield: Acumen, 166–179.

Clark/Keefe, Kelly (2010) *Invoking Mnemosyne: Art, Memory, and the Uncertain Emergence of a Feminist Embodied Methodology*. Rotterdam, Taipei City, Boston: Sense Publishers.

Degai, Tatiana (2019) The importance of indigenous language. Sivutapahtuma "Mainstreaming the contribution of traditional knowledge and biological and cultural diversity for the implementation of United Nations declaration on the rights of indigenous peoples". 18th Session of the UN Permanent Forum on Indigenous Issues. United Nations Headquarters, New York. 26.4.2019.

Deleuze, Gilles & Guattari, Felix (2004) *A Thousand Plateaus: Capitalism & Schizophrenia*. Käänt. Brian Massumi. London & New York: Continuum Books.

Denzin, Norman K. (1999) *Interpretive Ethnography: Ethnographic Practices for the 21st Century*. Thousand Oaks, London & New Delhi: SAGE Publications.

Denzin, Norman K. (2006) Analytic Autoethnography, or Déjà Vu All Over Again. *Journal of Contemporary Ethnography* 35 (4), 419–428.

Foucault, Michel (2005) *Tiedon arkeologia*. Käänt. Tapani Kilpeläinen. (Alkuper. 1969.) Tampere: Vastapaino.

Gale, Ken & Wyatt, Jonathan (2009) *Between the Two: A Nomadic Inquiry Into Collaborative Writing and Subjectivity*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Gannon, Susanne (2006) The (im)possibilities of writing the self-writing: French poststructural theory and autoethnography. *Cultural Studies/Critical Methodologies* 6 (4), 474–495.

Gaski, Harald (2010) Ovdasátni. Teoksessa Johan Turi (2010) *Mitalus sámiiid birra*. (Toim. Mikael Svonni.) (Alkuper. 1910). Karasjok: ČálliidLágádus.

Gaski, Harald (2019) *Sähköpostikeskustelu verbin "healaidit" merkityksestä*, 17.–18.12.2019.

Guttorm, Hanna (2014) Sommitelmia ja kiepsahduksia: Nomadisia kirjoituksia tutkimuksen tulemisesta (ja käsityön sukupuolisopimuksesta). *Kasvatustieteellisiä tutkimuksia* 252. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Guttorm, Hanna (2018) Flying beyond: Diverse sáminesses and be(com)ing Sámi. *Reconceptualizing Educational Research Methodology* 9 (1), 43–54.

Guttorm, Hanna; Keskitalo, Pigga & Bergier, Aleksandra (2016) Sharing reflections on the Sámi University College as a language (re)vitalization center. In Justyna Olko & Tomasz Wicherkiewicz (toim.) *Integral Strategies for Language Revitalization*, Warsaw: University of Warsaw, 605–622.

Guttorm, Piera (Báršše-Piera) (2018) *Keskustelut kesä-heinäkuussa 2018*.

Guttorm, Samuel. *Sárdni – aamuhartaus* 8.7.1982 <https://areena.yle.fi/1-4255656> (Tarkastettu toukokuussa 2019.)

Guttorm, Samuel. *Sárdni – aamuhartaus* 10.7.1981 <https://areena.yle.fi/1-2334196> (Tarkastettu toukokuussa 2019.)

Hirvonen, Vuokko (1999) *Saamenmaan ääniä: Saamelaisen naisen tie kirjailijaksi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kokkonen, Elle (2019) *Vastaus Facebookin Ártegis ságat -ryhmässä kysymykseeni "healaidan" sanan merkityksestä Áillohašin runossa*, 18.12.2019.

Koro-Ljungberg, Mirka (2016) *Reconceptualizing Qualitative Research: Methodologies Without Methodology*. Thousand Oaks, London, New Delhi & Samsung Hub: Sage Publications.

Kuokkanen, Rauna (1999) Etnostressistä sillanrakennukseen. Saamelaisen nykykirjallisuuden minäkuvat. Teoksessa Marja Tuominen, Seija Tuulentie, Veli-Pekka Lehtola & Mervi Autti (toim.) *Pohjoiset identiteetit ja mentaliteetit, osa I: Outamaalta tunturiin*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 95–112.

Kuokkanen, Rauna (2009) *Boaris dego eana: Eamiálbmogiid diehtu, filosofijiat ja dutkan*. Karasjok: ČálliidLágádus.

Lather, Patti, & St. Pierre, Elizabeth A. (2013) Post-qualitative research. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 26, 629–633.

Lehtola, Veli-Pekka (2004) *Saamelainen evakko*. Saarijärvi: Kustannus-Punssi.

Lehtola, Veli-Pekka (2012) *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: SKS.

Lehtola, Veli-Pekka (2014) Katekeettakouluista kansakouluihin – saamelaisten kouluhistoriaa 1900-luvun alkupuolisella. Teoksessa Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksu-

- niemi (toim.) *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 44–62.
- Lindgren, Anna-Riitta (2000) *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Longman, Mary (2014) A new decolonized aboriginal methodology. Teoksessa Gunvor Guttorm & Seija Risten Somy (toim.) *Riikkaidgaskasas sámiiid ja eará eamiálbmogiid duodje-, dáidda-, ja hábmenkonferánsa* [International Conference on Duodji and Indigenous Arts, Crafts and Design]. *Diedut* 3/2014, 17–29. Kautokeino, Norway: Sami University College.
- Mills, Charles Wright (2015) *Sosiologinen mielikuvitus*. Suom. Antti Karisto, Esa Konttinen, Pentti Takala & Hannu Uusitalo. Alkuper. 1959. Helsinki: Gaudeamus.
- Mustonen, Risten (2019) Opetusnäyte Saamen kielen ja kulttuurin yliopisto-opettajan virkaan: *Sámegiela ealkkaeahppa, 5 ođ*. Helsingin yliopisto, 4.6.2019.
- Niittyvuopio, Erva (2005) *Pieni joukko uskovia Kristuksessa*. Teologian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Olthuis, Marja-Liisa, Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove (2013) *Revitalising Indigenous Languages: How to Recreate a Lost Generation*. Bristol: Multilingual Matters.
- Pasanen, Annika (2015) *Kuávsui ja peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo' – Inarinsaamen kielen revitalisaatio*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Pelias, Ronald (2004) *A Methodology of the Heart: Evoking Academic and Daily Life*. Walnut Creek, Lanham, Oxford & New York: A Division of Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
- Pentikäinen, Juha & Pulkkinen, Risto (2018) *Saamelaisten mytologia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rajala, Britt (2019) *Vastaus Facebookin Ártegis ságat -ryhmässä kysymykseeni "healaidan" sanan merkityksestä Áillohašin runossa*, 17.12.2019.
- Rasmussen, Torkel (2013) "Go ealáska, de lea váttis dápmat". Davvisámegiela etnologivistaláš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus. *Diedut* 5/2014. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Rauhala, Ilona (2017) *Giellahistorjá veahkkín*. Esitelmä 30.5.2017. Sámi Education Conference 2017, Kautokeino, Norja.
- Richardson, Laurel, & St. Pierre, Elizabeth A. (2005) Writing: a method of inquiry. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage Publications Ltd, 959–978.
- Saamelaiskulttuurin ensyklopedia*. <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Etusivu> (Tarkastettu toukuussa 2019.)
- Saarikivi, Janne (2011) Saamelaiskielel – nyky-päivää ja historiaa. Teoksessa Irja Seurujärvi-Kari, Petri Halinen & Risto Pulkkinen (toim.) *Saamentutkimus tänään*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 77–119.
- Said, Edward W. (2011) *Orientalismi*. Alkuper. 1978. Suom. Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Sallamaa, Kari (2012) Nils-Aslak Valkeapää ja saamen kansan epos. Teoksessa Veli-Pekka Lehtola, Ulla Piela & Hanna Snellman (toim.) *Saamenmaa: Kulttuuritieteellisiä näkökulmia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 122–133.
- Sarivaara, Erika & Keskitalo, Pigga (2015) Fatm-masteaddji giellaealáskahttin. *AGON* 1-2/2015, <http://agon.fi/article/fatmmasteaddji-giellaealaskahttin/>. 12.4.2015 (Tarkastettu lokakuussa 2019.)
- Seurujärvi-Kari, Irja (2012) *Ale jaskkot eatnigiella: Alkuperäiskansaliikkeen ja saamen kielen merkitys saamelaisten identiteetille*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Seurujärvi-Kari, Irja (2019) *Keskustelu toukuussa 2019*.
- Solbakk, Aage (2001) *Deanuleahki, Tanadalen: Sogat, historjá, Slekter, historie*. Kanssakirjoittaja Solveig Vuolab. Karasjok: ČálliidLágádus.
- Todd, Zoe (2016) An indigenous feminist's take on the ontological turn: 'Ontology' is just another word for colonialism. *Journal of Historical Sociology* 29(1): 4–22.
- Turi, Johan (2010) *Muitalus sámiiid birra*. (Toim. Mikael Svonni.) (Alkuper. 1910). Karasjok: ČálliidLágádus.
- UNESCO 2016. *United Nations General Assembly proclaims 2019 as the International Year of indigenous Languages and invites UNESCO to take the lead*. http://www.unesco.org/new/en/unesco-liaison-office-in-new-york/about-this-office/single-view/news/united_nations_general_assembly_proclaims_2019_as_the_intern (Tarkastettu toukokuussa 2019.)
- Valkeapää, Nils-Aslak (1994) *Boares nauti Johan Thuri*. Guovdageaidnu: DAT O.S.
- Valkeapää, Nils-Aslak (2001) *Eanni, Eannázan*. Kautokeino: DAT O.S. & Nils-Aslak Valkeapää.
- Valkonen, Sanna (2014) Saamelaisen luonnonuskon ja lestadiolaisuuden suhteesta. *AGON* 1/2014. <http://agon.fi/article/saamelaisen-luonnonuskon-ja-lestadiolaisuuden-suhteesta/> (Tarkastettu toukokuussa 2019.)
- Valtonen, Taarna (2017) Sinirinnan kielellä – Nils-Aslak Valkeapään runouden suhde puhuttuun saamen kieleen. Teoksessa Taarna Valkonen & Leena Valkeapää (toim.) *Minä soin – Mun čuojan. Kirjoituksia Nils-Aslak Valkeapään elämäntyöstä*. Rovaniemi: Lapland University Press.
- Veber, Hanne & Virtanen, Pirjo Kristiina (2017) *Creating Dialogues. Indigenous Perceptions and Changing Forms of Leadership in Amazonia*. Boulder: University Press of Colorado.
- Wilson, Shawn (2008) *Research is Ceremony: Indigenous Research Methods*. Fernwood Publishing.
- Sekä monta muuta luettua (lukematonta) teoreettisempaa ja kuvailevampaa tekstiä, keskustelua ja sanoittamatonta kohtaamista.

FT **Hanna Guttorm** on vanhempi tutkija Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa, tällä hetkellä Koneen Säätiön rahoituksella.